

УДК 316

І. О. ЗУГРАВИЙ

СЕСУАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ФОРМА СТАБІЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

У статті проаналізовано ряд характерних процесів, що відбувалися й відбуваються досі в незалежній Україні в межах інституту сім'ї. Порушено питання щодо кількості незареєстрованих шлюбів і ставлення суспільства до них на територіях України та Європи. На матеріалах, наданих Державною службою статистики України, проведено порівняння та обробку основних і важливих показників щодо інституту сім'ї, а саме: кількість народжених дітей; відсоток народження дітей жінками, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі; кількість зареєстрованих шлюбів; кількість зареєстрованих розлучень, абортів. На основі ретельного вивчення вищевказаних показників відображено їх трансформацію, отримані дані цілком відображають стан українського інституту сім'ї загалом.

Ключові слова: сім'я, цінність, секс, статеві відносини, незареєстрований шлюб, розлучення, аборт.

Досліджуючи сім'ю як соціальний інститут або малу соціальну групу, не можна не відзначити тих змін, яких зазнала сім'я. Стан сім'ї є водночас як наслідком, так і причиною цілого ряду процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві. Зміни, які відбуваються в наші дні в сексуальній поведінці й моралі, часто називають відголосками сексуальної революції. У західному світі одні дослідники визначають прояви цієї революції ще на початку ХХ ст., інші говорять, що вона відбулася у 60-х рр. ХХ ст. В Україні її притягують до часів перебудови, другої половини 1980-х рр. Визначають цю революцію як процес і результат докорінних змін у статевому житті суспільства, характерні зміни сексуальних цінностей, орієнтацій, норм, санкцій та сексуальних відносин, свободу індивіда й суспільства, послаблення суспільних морально-релігійних норм у забороні сексу поза шлюбом, цнотливості. Сім'я не тільки відчуває на собі потужний вплив факторів, а сама ці фактори визначає й відтворює. Усі ці зміни привели до змін соціальному інституті сім'ї. Важко визнати ці трансформації традиційних норм як різку зміну цінностей, адже цей процес відбувається вже протягом цілого століття, скоріш за все, це поспішний темп еволюційного процесу. Революція вплинула на одну дуже важливу функцію сім'ї – репродуктивну, метою було відокремлення сексу від народження дитини. Важливо дослідити, як ці зміни пов'язані зі змінами в системі ролевих відносин, демографічній ситуації, становищі жінок, молоді, дітей і функцій інституту сім'ї.

Упродовж років незалежності України в інституті сім'ї відбулися значні зміни як на побутовому рівні, так і на законодавчому. Жінки стали більш незалежними в економічному плані, що в економічно орієнтовному суспільстві привело до значних позитивних наслідків. Функції чоловіка та

дружини стали більш симетричними. Але про повну паритетність говорити ще зарано.

Набуває поширення тенденція незареєстрованих шлюбів, але це явище в суспільстві має негативне забарвлення на пострадянському просторі. Звертаючись до історії, зауважимо, що такі шлюби завжди існували, тому що ситуації, які складаються в суспільстві, не завжди відповідали типовим юридичним чи моральним нормам.

Якщо проаналізувати результати лонгitudного дослідження Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременко «Молода сім'я України 90-х», проведеного під керівництвом Ю. М. Якубової, можна зробити висновок, що вже в 1994 р. тільки 4 % як чоловіків, так і жінок мали різке негативне ставлення до дошлюбних сексуальним відносин, більше ніж 80 % допускали наявність сексуальних відносин. Варто зазначити, що з опитаних кожний 5 чоловік вважає, що ці зв'язки є необхідними для здоров'я й гарного самопочуття, про сім'ю тут не йдеться, у жінок цей показник у 2 рази менше, що може свідчити про те, що цнотливість дівчини є важливим показником для оточення, і декілька століть мало вагому цінність для її статусу. Місце проживання пар, які підтвердили дошлюбні сексуальні відносини із шлюбним партнером, сильно відрізняється. Так, у місті Києві 93 % підтвердили, що мали такі відносини; у великому місті – 89 %; в обласному центрі та малому місті – 79 % і в селі – 71 % [5, с. 81]. Але є ще дані про те, що на Західній Україні цей показник ще нижчий. Автор статті «Сексуальна функція молоді української сім'ї: соціологічний аспект» Т. Медіна, стверджує, що на ці показники впливає урбанізація.

На нашу думку, це пов'язано з тим, що мешканці Західної України більш набожні, більше поважають українські традиції та норми. Не варто забувати, що саме Західна Україна є носієм української культури загалом. Україна належить до християнських країн, у яких панують гілки православ'я та католицизму, і вони не є прихильниками модернізації та урбанізації. Щодо сільської місцевості та відповідного показника, то можна пов'язати це з тим, що через невелику кількість жителів усі знають одне одного й переймаються думкою оточення.

У ході Європейських порівняльних досліджень виявлено, що більше ніж половина українців не схвалюють незареєстрованих шлюбів, а також українці нетолерантно ставляться до цього явища, ніж мешканці інших європейських країн. Населення європейських країн з розвиненою соціально орієнтованою державною політикою вже прийняло в свою ціннісно-нормативну структуру цей вид шлюбу як один з найпоширеніших. Україна ще у 2002 р. прийняла сімейний кодекс, яким визнала в третій статті існування цивільного шлюбу на законодавчому рівні: «сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки» [6]. Кодекс також зазнає змін упродовж усього свого існування. Відбувається трансформація показника терпимості щодо незареєст-

рованого шлюбу, а із цим і показника терпимості щодо народження дитини поза шлюбом. Консенсуальний, або цивільний, шлюб поширений як у Європі, так і на території України. У країнах Євросоюзу тільки кожна четверта пара реєструє свої відносини. Якщо повернутися до України й звернутися до соціологічних досліджень, проведених під керівництвом Інституту соціології НАН України, то можна побачити такі показники незареєстрованих шлюбів (табл. 1) [7, с. 530].

Таблиця 1

Динаміка консенсуальних (незареєстрованих) шлюбів в Україні, %*

Сімейний стан	Роки									
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Перебування у фактичному незареєстрованому шлюбі	4,9	5,8	4,3	5,4	7,3	6,8	7,3	7,5	7,3	6,2

Динаміка постійного зростання відсотка тих, хто належить до цього шлюбу, потрохи зростає, крім даних за 2016 р., одним з факторів, який може на це впливати, є низьке матеріальне становище. Але іноді партнери ставляться до такого шлюбу як до першої сходинок перед офіційним оформленням стосунків. А можливо, це є так звана «демоверсія» реального шлюбу.

У своєму дослідженні український науковець О. О. Чорний, виділяє такі причини збільшення кількості незареєстрованих шлюбів:

- 1) дедалі глибша суперечність між термінами статевої й соціальної зрілості;
- 2) житлові та матеріальні труднощі, з якими стикається зареєстроване подружжя;
- 3) більш лояльна структура соціальної відповідальності і мотивації співжиття порівняно із законним шлюбом;
- 4) відсутність процедури розлучення та матеріальної відповідальності в разі припинення відносин між партнерами [5, с. 82].

Однією з основних причин народження дітей поза шлюбом є неоформлення своїх відносин у державному закладі. У 2015 р. 84,8 тис. дітей народили матері, які не перебували в зареєстрованому шлюбі. Питома вага позашлюбних живонароджень у загальній кількості становила 20,6 % (табл. 2). При цьому частка таких народжень більша в сільській місцевості (сільська місцевість – 22,6 %, міські поселення – 19,5 %).

Таблиця 2

Народжуваність, шлюби та розлучення в Україні

Рік	Кількість народжених дітей, тис.	% дітей, народжених жінками, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, % до всіх новонароджених	Кількість зареєстрованих шлюбів, тис.	Кількість зареєстрованих розлучень, тис.
1990	657,2	11,2	482,8	192,8
1995	492,9	13,2	431,7	198,3
2000	385,1	17,3	274,5	197,3
2005	426,1	21,4	332,1	183,5
2006	460,4	21,1	355,0	179,1
2007	472,7	21,4	416,4	178,1
2008	510,6	20,9	322,0	166,8
2009	512,5	21,2	318,2	145,4
2010	497,7	21,9	305,9	126,1
2011	502,6	21,9	355,9	161,9
2012	520,7	21,4	278,3	149,8
2013	503,7	22,1	304,2	164,9
2014	465,9	21,1	294,9	130,6
2015	411,8	20,6	299,0	129,3
2016	397,0	20,1	229,5	130,0

Протягом 2015 р. в Україні зареєстровано 299,0 тис. шлюбів. Серед наречених 2,4 тис. жінок (0,8 %) не досягли 18-річного віку. Разом з тим зареєстровано 129,4 тис. розлучень. У 2016 р. зменшилась кількість незареєстрованих шлюбів, але разом з тим помітно скоротилася реєстрація шлюбу – 229,5 тис.

Право на шлюб мають особи, які досягли 18 років на день реєстрації шлюбу, в окремих випадках за рішенням суду з 16. Але ще треба відзначити, що сім'ю може створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку [6].

З 1990-х рр. в Україні спостерігається зменшення кількості офіційно оформлюваних шлюбів (табл. 2) [3], хоча просте порівняння кількості зареєстрованих за рік шлюбів не є коректним (потрібно враховувати так звані демографічні хвилі).

Звертаючись до даних таблиці, ми можемо прослідкувати, що відсоток матерів, які не перебувають у шлюбі й народжують дитину, становить 20 %, а це кожна п'ята жінка, проти 11 % у 1990 р. Цей показник свідчить про зростання майже у 2 рази матерів одначок. Слід визнати, що збільшився відсоток тих жінок, які народжують дитину для себе й беруть на себе всю відповідальність.

Сім'я як соціальний інститут, у якого однією з основних функцій є репродуктивна, переходить від сім'ї дітоцентристської до сім'ї з плануванням народження дитини. Відкриття надійних засобів контрацепції відокремлює сексуальну функцію від репродуктивної. Ще в 1972 р. німецькі вчені Г. Гібш і М. Форверг у своїй праці «Вступ до марксистської соціальної психології» писали про відокремлення сексуальної активності від біологічної мети продовження роду і може бути як самоціль [1, с. 105].

Видатний російський дослідник С. І. Голод у своїй праці «Соціолого-демографічний аналіз стану та еволюції сім'ї» посилається на слова В. І. Переведенцева: «...у довоєнній Росії (маються на увазі Друга світова війна. – С. Г.) люди вважали, що вони живуть заради дітей, заради того, щоб їх було більше, щоб діти жили краще, ніж вони самі» [2].

Станом на 2000 р. в Україні середній розмір сімейного домогосподарства становив 2,76 особи (2,89 – на селі; 2,70 – у міських поселеннях). Зведене практично до мінімуму значення середньої величини сімейних домогосподарств, насамперед, є наслідком високих темпів нуклеаризації інституту сім'ї в Україні, процесу, що розпочався з 1960-х рр. Ця тенденція триває й посилюється нині за рахунок подальшого поширення одностатевості та бездітності. Середній розмір домогосподарства у 2016 р. – загалом 2,58 (місто – 2,54; сільська місцевість – 2,67) [3]. Поступове скорочення населення призводить до демографічної кризи, великою проблемою стає також небажання молоді жити в сільській місцевості.

Людина – істота соціальна, тому, на думку німецьких дослідників, абсолютно необхідним стає те, що людині необхідно свідомо керувати сексуальними потягами відповідно до суспільних норм [1, с. 105–106]. Ця трансформація й відокремлення цих понять призводять до скорочення населення на території України. Однак численні соціологічні дослідження виявляють, що для народження дитини в українській сім'ї не вистачає нормального матеріального забезпечення, сім'ї б народили ще не одну дитину за наявності кращого матеріального стану.

Необхідно наголосити, що ранній початок статевого життя підлітків і дітей – загальносвітова тенденція. Результати соціологічних досліджень у США свідчать, що 70 % дівчат до закінчення школи мали статеві стосунки [5, с. 79]. Мала обізнаність та несвідоме ставлення до використання надійних методів контрацепції призводять до ранньої вагітності та поширення захворювань, які передаються статевим шляхом. Це вимагає негайної реакції від органів влади. В Україні протягом 2015 р. народилося 146 дітей у

матерів, яким ще не виповнилось 15 років, а в матерів віком 15 років – 498. Матері молодше 20 років становлять 6,0 % від загальної кількості [3].

Кількість абортів на території України значно зменшилась, щодо 90-х рр. ХХ ст., однак так звані «лідерами» в цій ситуації як були східні регіони й місто Київ, так і залишились. Це можна пояснити тим, що різні регіони України мають різне історичне минуле, економіка й релігія сильно впливають на цей показник. Порівняння кількості народжень і абортів ми відобразили на рис. 1 (графік побудований на підставі інформації, наданої Державною службою статистики України в статистичному збірнику «Діти, жінки та сім'я в Україні»).

Рис. 1. Порівняння кількості народжень і абортів

Щодо вікових груп, які робили аборти, можна зазначити таке. Найбільша кількість жінок, які роблять аборти, – віком від 18 до 34 років – 76,6 %; наступною віковою категорією за кількістю абортів є жінки віком за 35 і старші – 22,4 %; 15–17 років – 0,9 % і 0,1 % тих, хто робив аборт до 14 років включно.

Після народження першої дитини вдвоє скорочуються відсоток тих, хто не користується різними методами контрацепції. УВ селі 39 % не використовують методів контрацепції, що свідчить про відсутність планування дітонародження. Загалом молоді сім'ї після народження першої дитини починають вибирати більш надійні засоби контрацепції.

Якщо звернутися до історичного минулого, а саме до часів, коли Україна входила до складу країн СРСР, можна відзначити низький рівень культури сексуальних відносин і обізнаності щодо засобів контрацепції, заборону абортів, що в сукупності призвело до страшних наслідків. Аборти проводили незаконно, таємно, у поганих умовах, що спричиняло високу смертність матерів.

Зменшення кількості абортів у 4 рази – позитивне явище, яке не може не бути поміченим, але це, перш за все, завдяки тому, що були винайдені більш надійні засоби контрацепції, які набули поширення. Навіть у

цих умовах Україна все одно є лідером за кількістю абортів на території Європи.

Особливу тривогу викликають такі тенденції, що характеризують еволюцію інституту сім'ї в наш час:

- поширення малодітності та зростання одностатевості;
- стійка тенденція до збільшення неповних сімей, які складаються переважно з матері й дітей (набагато рідше – батька й дітей) унаслідок підвищеної розлучуваності та безшлюбного материнства;
- тенденція до поступового поширення та урізноманітнення форм шлюбно-сімейних стосунків;
- поширення безшлюбної самотності та підвищення частки однаків не лише в старшому, а й у молодшому шлюбному віці (унаслідок зубожіння, особливо відсутності житла для нової родини, підвищеної чоловічої смертності в середньому та старшому віці, поширених трудових міграцій).

На трансформацію показників інституту сім'ї вплинула сексуальна революція, лідерами якої були нові соціальні сили – молодь та жінки. Революція відповідала, перш за все, їх настроям. Для молоді бажання та насолода є важливішими, ніж норми. Зміни, які відбулись, більшою мірою вплинули на жінок і їх поведінку, ніж на чоловіків. Жінки стали більш незалежними в економічному стані, що є характерним для постіндустріального суспільства. Щодня все більше зростає терпимість жінок до «пробного браку», або так званого співжиття. Виявилось, що не обов'язково виходити заміж, щоб кохати й бути коханою. Дім став місцем, де кожен член сім'ї має можливість отримати емоційну підтримку. Чоловік і дружина відмовляються беззаперечно підпорядковувати власні інтереси інтересам дітей, сексуальні стосунки не зводяться до репродуктивної функції. Дедалі більше дослідників виділяють нову функцію сім'ї – сексуальну, яка має спільне з еросом, але ніяк не з народженням дитини.

Україна за роки незалежності перебуває у важкому соціально-економічному становищі, середня заробітна плата ледь забезпечує потреби лише однієї людини, практично неможливо для молоді купувати власне житло. За цієї ситуації молодому чоловікові простіше залишатися самотнім, ніж брати відповідальність за дружину й майбутніх дітей. Молодь вважає наявність сексуальних відносин нормою міжособистісних відносин. Подібна легковажність при виборі сексуального партнера повинна бути предметом уваги суспільства, тому що сучасний стан захворюваності недугами, які передаються статевим шляхом, є передусім молодіжною проблемою. Заходи держави та громадськості мають відносно формальний характер. Основними тенденціями, які властиві сучасній сексуальній поведінці, є рання сексуальна активність, зростання терпимості щодо позашлюбних відносин, сприйняття сексу як гаранту щасливої сім'ї.

В українців формується нова система цінностей і відносин, яка більш схильна до ліберальних та демократичних відносин між чоловіком і жінкою. Поширення незареєстрованих сімейних союзів з народженням дитини

поза шлюбом спричиняє виникнення нових соціальних проблем, які стосуються як чоловіків, так і жінок, що вступають у подібні стосунки. Досліджуючи зміни, які відбуваються в сім'ї, можна побачити як позитивні, так і негативні зміни, які були висвітлені в статті. Їх слід визнати важливими й такими, що потребують вивчення. Головними методами боротьби з негативними показниками мають бути належне виховання дітей і державна підтримка, націлена на запобігання негативним факторам.

Список використаної літератури

1. Гибш Г., Форверг М. Введение в марксистскую социальную психологию. Москва, 1972. 296 с.
2. Голод С. И. Социолого-демографический анализ состояния и эволюции семьи. *Социологические исследования*. 2008. № 1. С. 40–49.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2017).
4. Лавріненко Н. В. Інститут сім'ї в Україні: Напрямки трансформації. *Українське суспільство 1992–2015. Моніторинг соціальних змін* / за ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2015. № 2 (16). С. 463–472.
5. Медіна Т. В. Сексуальна функція молодшої української сім'ї: соціологічний аспект. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 2. С. 78–90.
6. Сімейний кодекс України. 2002. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-2947-14>.
7. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / гол. ред. В. М. Ворона, М. О. Шульга. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2016. Вип. 3. 550 с.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2017.

Зугравый И. А. Сексуальные ценности как форма стабильности современной семьи

В статье проанализирован ряд характерных процессов, происходивших и происходящих в независимой Украине в рамках института семьи. Рассмотрены важные вопросы: количество незарегистрированных браков и отношение общества к ним на территориях Украины и Европы. На материалах, предоставленных Государственной службой статистики Украины, проведено сравнение и обработка основных и важных показателей, которые происходят в рамках института семьи, а именно: количество рожденных детей; процент рожденных детей женщинами, не состоящими в зарегистрированном браке; количество зарегистрированных браков; количество зарегистрированных разводов, аборт. На основе тщательного изучения вышеуказанных показателей отражена их трансформация, данные, которые были получены, полностью отражают состояние украинского института семьи в целом.

Ключевые слова: семья, ценность, секс, незарегистрированный брак, разводы, аборт.

Zuhravyy I. Sexual Values as a Form of Modern Family's Stability

The given article is dedicated to consideration of sexual changes that happened in the institution of family and also the influence of these changes on families in general as on the main reproductive institutions.

In the article was analyzed a number of typical processes that happened and still happen in independent Ukraine within the framework of the institution of family. Special attention is paid to consideration of questions that led to fundamental changes in population's sexual life, its attitude to questions of chastity. The author considers and analyzes changes of sexual values of society, orientations, standards, sanctions, sexual relations and also a relaxation of social moral and religious standards in a sex prohibition before marriage.

The article presents the revealed and accurately considered changes in functions and roles of men and women. Huge attention is paid to consideration of a new function, viz. sexual that has nothing in common with the reproductive one. The questions about the amount of common-law marriages and an attitude of society to them in Ukraine and Europe are brought up. There is also an analysis of scientific researches of famous Ukrainian and foreign scientists in the article.

In the course of the research, a problem of influence of urbanization and religion on indices of sexual life was brightened. In the article the main reasons of increase of common-law marriages in modern society are considered and revealed. On the basis of the dynamic analysis that is observed today, it is investigated if these changes are just a sudden transformation or it is a quick rate of an evolutionary process that has been taking place during the whole existence of the institution of family.

Based on the materials given by the State Statistic Service of Ukraine, there was a comparison and a processing of the main indices that take place within the framework of the institution of family, viz: the number of newborns the per cent of unmarried women; the amount of marriages; the number of divorces and abortions. On the basis of the above-mentioned indices, was represented their transformation, the information fully represents conditions of Ukrainian institution of family.

In the article is also considered a problem of changing the average size of household both in rural and urban areas. The author paid attention to the demographical question and also analyzed modern Ukrainian problem as a one-child family or a total unwillingness of couples (families) to have children. In this direction the main consideration of reasons is given to intelligent attitude of Ukrainians towards precise family planning.

An important role in the article is given to abortions, their causes and consequences, and also some attention is emphasized on methods of contraception.

In conclusion, the author analyzes constant rapid decrease of the age when young people start their sexual life. In the article there are some views on unwillingness of young people to get married.

The author traces a process of forming a new system of values and relations that tends to liberal and democratic relations between men and women. A practical experience is generalized and a question about state family support and an influence of social politic on families is brightened.

Key words: family, value, sex, sexual life, common-law marriage, divorce, abortion.